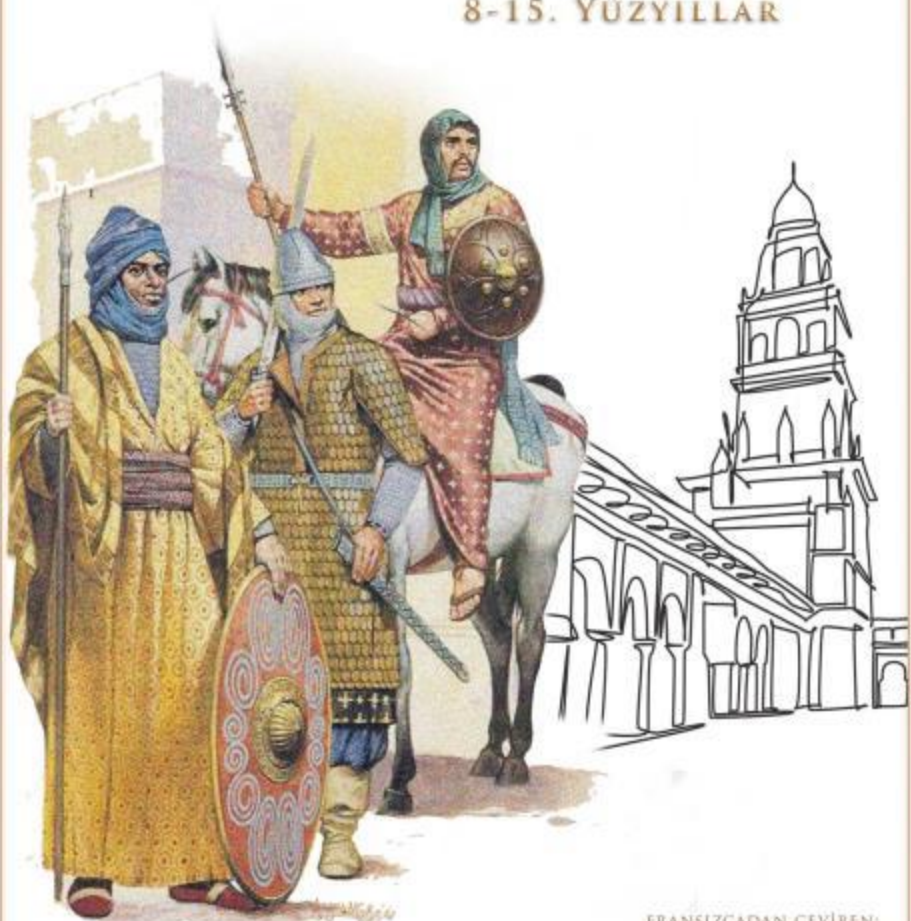

ANDRÉ CLOT

MÜSLÜMAN İSPANYA

8-15. YÜZYILLAR

FRANSIZCADAN ÇEVİREN:
GÜLLÜ YILDIZ

boğulmuş durumdaki Vizigotlar; sonuçta bu cesur ve istekli savaşçılar için kolay bir av olacaktı.

Vizigot İspanya'sının düşüşü çok daha hızlı ve fetih de bir o kadar kolay oldu. Zira Yarımada'nın nüfusu, göç ve istilaların bir sonucu olarak hiçbir şeyin birleştiremediği muhtelif unsurlardan oluşuyordu: az çok Romalılaştırılmış kadim Kelt ve İberyalı halkları, eski kabile âdetleri içinde donup kalmış Vizigotlar, Vizigotların asimile etmek yerine zulmetmelerine rağmen sayıları artan diaspora Yahudileri. Yahudiler kısa zamanda ekonomik ve kültürel alanda büyük bir yer kaplayacaklardı. Suriye bölgesinden gelenlerin de dâhil olduğu çok sayıda Doğu Akdenizli, özellikle ticaretle meşguldü. Doğu Akdenizliler Pirenelerin iki yakası arasındaki büyük geçiş alanlarında toplanmışlardı; benzer nüfus yoğunluğu Narbonne ve Zaragoza, Tarragona, Barselona ve Cebelitarık Boğazı'na yakın kıyıları boyunca, Cartagena, Elvira, vb. şehirlerde de görülüyordu. Bu çeşitli topluluklar, birbirleriyle karışmadan veya asimile olmadan yan yana yaşıyorlardı, dolayısıyla Araplara karşı dirençleri de zayıf oldu. Özellikle Yahudiler başta olmak üzere aralarında Araplara yardım edenler bile vardı.

İLK ARAP SEFERLERİ

Arapların 711 yılında İspanya'ya adım atmaları bir aşk hikâyesi ile başladı. Aslında bu ilk adımın Yarımada'da ve Avrupa'da çok büyük uzantıları olacaktı.

Bizans adına Septe'yi yöneten Kont Julian, eğitimini tamamlaması için kızını Toledo Sarayı'na göndermişti. Kral Rodrigo, Tajo Nehri'nde yıkanırken gördüğü bu kızın güzelliğine vuruldu ve ondan faydalandı. Şerefine sürülen lekeyi öğrenen Julian, intikam almaya yemin etti ve Tanca'nın Müslüman idarecisi Tarık'ı; fethedilmesi kolay bir ülke olduğunu söyleyerek İspanya'yı kuşatmaya ikna etti. Kendi birliklerini de onun birliklerine kattı.

Tarık

Arapların gelişinden çok uzun zaman sonra uydurulan bu güzel hikâyede, Kont Julian'ın gerçekten yaşamış olduğu dışında hiçbir gerçeklik payı yoktur. Hakikat ise bu kadar romantik değil. Tanca'daki güçlü Berberî birliklerini kumanda eden ve Vizigotların zayıf durumunu bilen Tarık, Yarımada'da bir emirlik kurma gayesiyle boğazı geçmeyi planladı. Askerleri İspanya'nın zengin bir ülke olduğunu ve yöneticilerinin çekişmeleri sebebiyle ülkenin parçalanmış durumda olduğunu biliyordu. Tarık'a göre, bir kere Kuzey Afrika'ya hâkim olduktan sonra "Batı Avrupa'nın yumuşak karnı" İspanya'nın fethi işten bile değildi.

Tarık, 710-711 yıllarında Yarımada'ya varış planını hazırlamakla uğraştı. Öncelikle Tarif isimli bir komutanın liderliğinde yüz süvari ve dört yüz piyade asker gönderdi. Bu küçük birlik, Algeciras yakınlarında, daha sonra Tarifa olarak isimlendirilecek olan kıyidan karaya çıktı, herhangi bir direnişle karşılaşmadan içeriye doğru ilerledi ve zengin bir ganimetle geri döndü. Bu seferin başarısı, fetih hareketini daha ileriye taşıma noktasında Tarık'ı cesaretlendirdi ve bu defa kendisinin komuta edeceği bir sefere karar verdi. On iki bin Berberî ve siyahi asker onunla birlikte boğazı geçti. Vizigot muhafızlarının dikkatini çekmemek için gece vakti, -daha sonra Cebelitarık (Gibraltar) olarak isimlendirilecek- Mons Calpe denilen korunaklı bir yerden karaya çıktılar. Bu büyük olay 711 yılının Nisan ayında gerçekleşti.

Tarık, karaya çıktıktan sonra Gibraltar'ın güneybatısında bir kaleyi ve daha sonra da bütün bir boğaz ve kolayca düşen Algeciras bölgesini ele geçirdi. Bu seferlerin hepsinde, bölgeyi iyi tanıyan Julian'ın kendisine çok yardımı dokundu. Tarık bütün Yarımada'nın fethedilebileceğine ikna olmuştu ve en azından başlangıçta bu doğruydü. Vizigotlar karşı koymakta yavaş davrandılar. Rodrigo, Navarra'da Frankların saldırısını püskürtmekle meşguldü ve güneydeki birlikleri az sayıdaydı. Bu birlikler, Tarık'ın ilerleyişini durdurmak için beyhude çabalayan Got komutan Theodomir tarafından yönetiliyordu. Öngörmesi imkânsız olan bu kuşatma karşısında tamamen şaşkına dönen Theodomir, Rodrigo'dan şu sözlerle yardım istedi: "Düşman

kuvvetleri tarafından saldırıya uğradık... Gökten mi düştüler yoksa topraktan mı bittiler, bilmiyorum.” Rodrigo, generalini bu kadar korkutan düşmanın, Arapların ele geçirdiği ettiği ve zorlu Berberî savaşı birlikleriyle iyice güçlendiği Kuzey Afrika'dan geldiğini anladı. Hemen Kurtuba'ya doğru yola çıktı ve buradan Vizigotların İspanyası'nda mevcut bütün birliklerin komutanlarını; saldırganları geri püskürtmeye hazır sayılan ve sağlam olan herkesi göreve çağırdı. Böylece tarihçilere göre kötü silahlanmış ve kötü idare edilen 40.000 ila 100.000 arasında kişiyi topladı. İki ordu birkaç hafta boyunca ilerledi ve sonunda Yarımada'nın güneybatısının en uç noktasında, Cadiz yakınlarındaki Sidonia bölgesinde karşı karşıya geldiler. Savaş sekiz gün sürdü, birçok yerde savaşıldı. Pek de muhteşem olmayan yenilgilerden sonra sıklıkla söylendiği gibi bir ihanet mi söz konusuydu? Bu kesin değil. Çok sayıda Vizigot komutanının, Müslümanların sadece tek bir akın yaptıklarına inandıkları ve ganimetleriyle birlikte Yarımada'yı terk edeceklerini düşünerek Rodrigo'yu savaş meydanında yalnız bıraktıkları ise daha kesindir. Öldürülen ve cesedi kaybolan Rodrigo yenildi çünkü bu savaş için silahlandırılmış, büyük oranda kölelerden oluşan ordusu hem zayıftı hem de komutanlarına itaat etmiyordu. Vizigotların gücü tükenmek üzereydi. Üç bin Müslüman askeri öldürüldü; bu büyük bir kayıptı fakat Müslüman ordularını yeterince zayıflatmaya yetmedi. Büyük sonuçları olan bu savaş 20 Temmuz 711 tarihinde meydana geldi.

Yenilen Vizigotlar

Vizigotların gücü bütünüyle kırılmadan fethin tamamlanmış sayılamayacağını düşünen Tarık, daha fazla beklemeden peşlerine düşmeye karar verdi. Sidonia şehrini, ardından da öldürülmemiş veya kaçmamış birkaç bin kişinin yeniden toplandığı Ecija'yı ele geçirdi. Bir kere daha yenilen birlikler dağılarak dağlara doğru kaçtılar. Artık Müslümanların basit bir akın yapmadığından, aksine bütün ülkeyi fethetmeye geldiğinden emin oldular. Krallık yıkıldı. Vilayetler, her birini bir dükün yönettiği bağımsız birimler hâline geldi. Vizigotlar yenilmiş, dağılmıştı fakat aniden bir komutan ortaya çıkabilir, kendini kabul ettirip orduyu yeniden toplayabilirdi.

Tarık, muhtemelen Julian'ın tavsiyesine uyarak, onlara hiç zaman tanımadı. Vakit kaybetmeksizin başkent Toledo'ya ilerlemeye karar verdi. Küçük birlikler ise Elvira, Murcia, Malaga ve diğer şehirleri ele geçirdi. Tarık, Bizans asıllı komutan Mugis er-Rumi'ye, surları yıkılmış durumdaki Kurtuba'yı ele geçirme görevini verdi. Müslümanlar şehre girdiğinde, şehrin idarecisi küçük bir grupla birlikte katedrale sığınmıştı. O ve yanındakiler esir alınıp idam edildiler. Tarık, Toledo'da şehri terk edilmiş bir hâlde buldu. Şehir halkının tamamı kaçmıştı; diğer şehirlerde olduğu gibi burada da sadece, Vizigotların kendilerine yaptığı zulümleri hatırlayarak Müslümanlara destek olmayı seçen az sayıda Yahudi kalmıştı. Tarık, asırlar boyunca Toledo'da birikmiş, herhâlde katedralin sunağında bulunan bir "altın masa", para ve çeşitli kıymetli madenlerin içinde bulunduğu büyük hazineyi de ele geçirdi. Daha sonra hiç direnç göstermeyen Guadajajara'yı alıp, dağı geçerek Alcala de Henares'e girdi. Kış yaklaştığı için daha ileri gitmedi ve Toledo'ya geri döndü.

Tarık'ın İspanya'da kazandığı tahayyül edilemeyecek derecedeki üstün başarılarının haberi, Kuzey Afrika'da büyük bir heyecana yol açtı. Berberiler, terk edilmiş toprakları ele geçirmek için boğazı geçiyorlardı ve Vizigotların yıkıldığı haberi yayıldıkça boğazı geçenlerin sayısı artıyordu. Tarık, Dımaşk'taki Emeviler adına Kuzey Afrika'yı yöneten Musa ibn Nusayr'a bilgi vererek destek birlikler göndermesini talep etti. Düşünebileceğimizin aksine vali bu talep karşısında çok kızdı: Bu büyük ülkeyi ve ülkenin muazzam zenginliklerini fethetme görevi ve zafer; onayı olmadan harekete geçen emri altındaki askerlerden birine değil, bizzat kendisine yaraşırdı. Tarık'a, kendisi oraya ulaşana kadar harekâta ara vermesini emretti. Tarık bu emre aldırış etmedi. Toledo bölgesindeki direniş odaklarını ortadan kaldırmak istiyordu ve fatih kendisiydi. Genel vali ile çatışma böylece kaçınılmaz olmuştu.

Hızlı Bir İşgal

Tarık'ın Gibraltar'a çıkışından tam bir yıl sonra Musa, Kayrevan'ın önde gelenleri, komutanlar, yöneticiler ve din adamları eşliğinde,

çoğunluğu Yemeni ve Berberî olan 18.000 Arap'ın komutanı olarak İspanya'ya ulaştı. İki oğlu da onunla birlikteydi. Algeciras yakınında bir kıyıya çıktı, Sevilla yönünde ilerledi ve zorlanmadan şehri ele geçirdi. Burada küçük bir garnizon bıraktı. Merida'nın fethi daha zor oldu. Uzun bir muhasaranın ardından teslim oldular. Bu esnada Musa'nın oğulları, Yarımada'nın güney ve güneybatısını fethetmeye devam ettiler: Malaga, Elvira, Cartagena... Musa, Vizigotların bütün idari yapısını ortadan kaldırmayı ve yerine Berberîleri yerleştirmeyi planlayan Tarık'a karşı Cartagena'da yerli halkla bir siyasi iş birliğine girdi. Musa, Berberîler arasında kendisinin itibarı olmadığı için Tarık'ın idareye onları yerleştirmesine karşı çıktı.

Yarımada'ya çıktıklarından beri hiç karşılaşmamış olan bu iki adam, ilk defa Talavera yakınlarında çok çekişmeli bir görüşme yaptılar. Musa, onayı olmadan bir fetih hareketine girişerek haddini aştığı gerekçesiyle Tarık'ı azarladı ve kamçısıyla ona vurdu. Tarık, onu sakinleştirmek için en iyi yolu kullandı; fethin başlangıcından bu yana düşmandan elde ettiği bütün hazineleri ona sundu. Böylece uzlaştılar ve Yarımada'nın fethine birlikte devam ettiler. En önemlisi ise Tarık, İspanya'daki seferlerinin diğerleri gibi basit bir akın olmaması gerektiğine; aksine nihai hedefin Müslümanlar tarafından İspanya'da kalıcı bir yapı oluşturmak ve bütün ülkeyi fethetmek olması gerektiğine Musa'yı ikna etti.

Musa ve Tarık, kışı Toledo'da geçirdiler ve 714 yılının ilkbaharında yeniden ülkenin fethine giriştiler. Saragoza, ardından Barselona, Leri-da ve Huesca ele geçirildi. Muhtemelen tam bu esnada Musa, Doğu Akdeniz'dekilere eklenen bu olağanüstü fethin raporunu sunmak üzere Mugis el-Rumi önderliğinde bir heyeti Dımaşk'taki halifeye gönderdi. Kısa süre sonra, çok emin olamasak da öyle görünüyor ki Musa, Pireneleri geçerek Rhône ve Avignon'a ulaştı. Tarihçilerin⁵ ona atfettiği şekilde gerçekten de bu seferini, Konstantinopolis'e kadar bütün Avrupa'yı geçerek doğuya doğru sürdürme niyetinde miydi? Musa'nın Pirenelerin öte yakasındaki ikameti kısa sürdü, zira görüldüğü kadarıyla hemen hemen aynı zamanlarda Eski Kastilya,

5 Özellikle İbn Haldun ve Makkarî.

Galicia ve Asturias'ı fethederek buralara garnizonlar yerleştirdi. Vizigotlar dağılmış, aşağılanmış, kaçak konumuna düşmüştü; öyle ki Müslüman komutanlar onların peşini bırakmıştı. Gotların hâkimiyeti artık geçmişte kalmıştı. Tarık'ın Gibraltar'a çıkışından bu yana üç yıldan yalnızca biraz fazla zaman geçmişti. Arap orduları -o kadar ülkeyi fethetmiş olsalar bile- asla bu denli kısa bir zamanda bu kadar toprağı ele geçirmemiş, bu kadar ganimet toplamamışlardı. Nasıl ki Musa, Tarık'ın Yarımada'ya çıkışının ve ilk zaferlerinin ardından bir kızgınlık yaşıdıysa; Halife Velid de Musa'nın fetihlerinin büyüklüğünü öğrendiğinde, izni olmadan aldığı bu kararı açıklaması için onu derhal yanına çağırdı. Ayrıca hükümdarın sorgulanamaz olduğu bir devlette bu kabul edilemezdi. Zira Velid, İspanya fethinin Kuzey Afrika'daki fetihleri tehlikeye atmasından, İber Yarımadası'ndaki harekâtı sürdürmek için Dimaşk birliklerini oraya göndermekten, böylece batıda neredeyse hiç tanınmamış ve en azından şimdilik asıl hedefleri arasında yer almayan bir ülkeyi ele geçirmek gayesiyle, doğudaki sınır bölgelerini zayıf bırakmaktan korkuyordu. Vizigot Krallığı'nın bu kadar kolay bir şekilde yıkılması Velid'e inanılmaz geliyordu. Ona göre Vizigot ordularının geri çekilmesi, tuzaklar barındıran geçici bir geri çekilmeden başka bir şey değildi. İmparatorluk için tehlike arz edebilecek bu harekâtı ihtiyaten durdurmak gerektiriyordu. Musa, halifenin emrine hemen karşılık vermedi. Bölgede kalarak fetihlere devam etti ve biliyordu ki eğer halife onu Dimaşk'a çağırırsa büyük bir tehlikeyle, en azından fethetmiş olduğu toprakları bir daha görememe tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Acele etmedi. Toledo ve Kurtuba'dan geçerek Sevilla'ya döndü ve burayı Endülüs'ün başkenti yaptı. Sevilla denize ve boğaza yakındı, buradan yabancı ülkelerle iletişimde kalmak kolaydı. Oğlu Abdülaziz'i şehrin ve fethedilen toprakların valisi olarak görevlendirdi ve 714 yılının Eylül ayında Kuzey Afrika'ya doğru yola çıktı. Burada diğer oğlu Mervan'la buluştu. Tarık da onunla birlikteydi.

Kafilenin Mısır'a ve ardından da Suriye'ye ulaşması; esirleri, yüklü miktardaki eşya ve parayı, altın ve inci gibi kıymetli maden ve malzemeleri, sanat eserlerini ve o meşhur Toledo masasını da yanlarında götürdükleri için uzun bir zaman aldı. Dimaşk'a geldiklerinde

Velid çok hastaydı. Halife, beklediği gibi, izni olmadan İspanya'da harekete geçtiği için -hem de nasıl bir hareket!- ona kızdı. Ayrıca Dimaşk'a dönme emrini yerine getirirken gevşek davrandığı için de söylendi. Bir süre sonra halife öldü. Musa bu sefer de Velid'in veliahdı olan Süleyman'ın kızgınlığına tahammül etmek durumunda kaldı. Zira Süleyman, yoldayken Musa'ya haber göndererek, getirdiği ganimetleri kardeşi Velid'e değil kendisine teslim edebilmesi için Dimaşk'a varışını geciktirmesini emretmişti. Ancak Musa bu emre uymamıştı. İki adam sonunda uzlaştılar ve birlikte Mekke'ye hacca gittiler fakat Musa, Kuzey Afrika'nın genel valiliği görevini kaybetti. Halifenin gazabından ailesi ve arkadaşları da nasiplerini aldılar. Musa 715 veya 716 yılında bütün makam ve mevkiinden mahrum bir şekilde öldü. Tarık'a gelince, görünüşe göre halife onu genel vali yapmak niyetindeydi. Ancak Süleyman'a yakın olan Mugis onu bu niyetinden vazgeçirdi ve hükümdarına adeta bir imparatorluk hediye eden bu adam, belirsizlikler içinde öldü. Abdülaziz bir süre daha Endülüs'ün valisi olarak kaldı. Rodrigo'nun dul karısı Egilona ile evlendi. Yarımada'nın güneydoğusundaki bir dük ile günümüze kadar gelen nadir antlaşmalardan birini yapan oydu. Bu antlaşma sayesinde Vizigot komutanlar, belli bir miktar para ödeyerek güçlerini kullanmaya ve hem kendilerinin hem de tebaalarının dinlerini korumaya devam ettiler. Abdülaziz bundan kısa bir süre sonra, 716 yılında, muhtemelen halifenin emriyle Sevilla'da öldürülecek ve kellesi Dimaşk'a gönderilecekti. Bazı metinlere -özellikle *La Chronique de 754*- göre kendi adına Vizigot Krallığı'nı yeniden kurmak ve halifenin otoritesinden çıkmak istiyordu. Bu Endülüs'teki bir valinin itaatsizlik ettiği tek vaka olacaktı. Diğerleri, Endülüs Emevileri kurulana kadar Dimaşk'taki halifeye sadık kalacaklardı.

İspanya'nın ilk fatihlerinin ölümüyle birlikte bir dönem sona erdi. Toprakların büyük kısmında isyanlar çıkmış ve bu topraklar Hristiyanların hâkimiyeti altına girmişti. Durum hep böyle olacaktı ve *Reconquista* denilen hareket, Arap hâkimiyetinin daha ilk yıllarında, Pelayo Hareketi ile başlayacaktı. Fakat Vizigot Krallığı ölmüştü ve direniş, hükümler ve Hristiyan din adamları etrafında teşkilatlanmadan önce bir süre dağınık ve başsız olarak devam

etti. Valiler ve diğer Müslüman hükümlerinin, kavgacı ve açgözlü Berberî ve Arapların sürtüşme ve isyanlarından duydukları endişe daha fazla olacaktı.

AĞIR BİR GÖREV: BARIŞI SAĞLAMAK

Endülüs'ün fethi, görüldüğü gibi, büyük oranda Vizigotların kendi aralarındaki çekişmeleri, iç savaşları ve yerli halkların pasif kalması sayesinde kolaylaşmıştı. Yahudiler gerçekten Arapların İspanya'yı fethetmelerine yardım etmiş miydi? Bu esasında çok muhtemel, fakat asla kesin olarak kanıtlanamaz. Vizigot Krallığı oldukça zayıflamıştı. Aslında bu krallık, hiçbir zaman devlete siyasi bir yapı kazandırmayı başaramamıştı. Bölgedeki zenginlikleri yeryüzünde bir cennet olarak hayal eden ve bu hayallerin cezbesine kapılmış kuvvetli, kararlı Kuzey Afrikalı birlikler karşısında ilk saldırıda yenildi. Arapların nüfuzu, yatırım yaptıkları şehirlerde uyguladıkları düzenlemelerle de desteklendi. Teklif ettikleri antlaşmalar, yerel yetkililere koşulsuz teslim oldukları ve bir vergi ödedikleri takdirde dinî özgürlüklerini ve sahip oldukları gücü garanti ediyordu. Direniş durumunda ise bütün halk köleleştiriliyordu. Bütün bölgeler antlaşmalara itaat etmeyi kabul etti ve böylece Arap ordularını Yarımada üzerindeki diğer fetihler için özgür bıraktılar.

Abdülaziz'in öldürülmesinden Emevi hanedanlığının Yarımada'da devleti yeniden kurduğu döneme kadar, halifenin Arapların sahip olduğu İspanya toprakları üzerindeki hâkimiyeti nadiren bir itirazla karşılaştı. Dimaşk'tan veya Kayrevan'daki genel vali tarafından atanan yirmi vali, kırk yıl boyunca birbiri ardından görev yaptı. Valiler, Müslüman İspanya'da barışı tesis etmek gibi farklı derecelerde ağırlaşan bir sorumluluk taşıyorlardı. Zira önce Suriye'de onları karşı karşıya getiren çekişmeleri Yarımada'ya da taşıyan Arap kabileleri arasında, daha sonra da Araplarla Berberîler arasında neredeyse aralıksız savaşlar baş gösteriyordu.

İspanya'da Araplar arasında süren savaşlar, İslam'ın ilk yıllarından itibaren Suriye'de güç için mücadele eden kabilelerin birbiriyle çatışmalarının Yarımada'ya da taşınmasından ibaretti. İki kabile; Kaysiler

ve Kelbiler birbirine düşmandı. Kaysiler, Hicret'ten önce Arabistan'ın merkezinde ve kuzeyinde göçebe hayatı yaşayan bedevilerdi; sonrasında Suriye ve Mezopotamya'nın daha elverişli topraklarına yerleşmek amacıyla gelmişlerdi. Kelbiler ise kendilerine Yemeni diyorlardı ama bilhassa Suriye ile Irak arasındaki bozkırlarda göçebe hayatı yaşayan bedevilerdi. Kelbiler ve Kaysiler birbirlerinden nefret ediyorlardı; bu nefretin gerçek nedenleri bilinmiyor ancak özellikle doğudaki diğer ülkelerde bütün çağlarda görülen, göçebelerle yerleşikler arasındaki nefretin sebepleriyle belki de aynıydı. Karşıtlıklar çoğu zaman şiddetle kendini gösteriyordu; özellikle de halifenin veliahdının kim olacağı konusundaki anlaşmazlıklar sırasında iki grup da farklı adayları destekliyordu. 743-744 yıllarında Halife II. Velid, III. Yezid'i destekleyen Yemeniler tarafından öldürüldü. III. Yezid öldükten birkaç ay sonra Kelbiler zorla IV. Mervan'ı başa getirdiler.

İspanya'ya taşınan bu öldürücü savaşların daha büyük siyasi sonuçları oldu. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Berberîler, Haricilerden yani İslam'ın sapkınlarından⁶ oluştuıkları gerekçesiyle kendilerini farklı bir statüde tutan Araplara, bu baskıları nedeniyle isyan etti. Dağlık bölgelerden gelen Berberîler, öncelikli olarak İspanya'nın da kendi memleketlerine en çok benzeyen bölgelerine yerleştiler. Bu bölgelerde, Kuzey Afrika Berberîlerinin savaşçı geleneklerini miras almış katı topluluklar oluşturdular. Onlarla sıkça karşılaşacağız.

Bahtsız Abdülaziz'in yerine geçen ilk vali Eyyüb, ancak birkaç ay boyunca idarede kalabildi. Muhtemelen Berberîler onu Araplarla müzakerelerinin ardından seçmişlerdi. Eyyüb dindar ve takvalı bir adamdı ancak gücü yoktu; öyle olsaydı zaten seçilmezdi. Sadece altı ay valilik yaptı ve tek ama önemli bir kararın sorumluluğunu yüklendi: Başkenti Sevilla'dan Kurtuba'ya taşıyan oydu. Bölgede çoğunlukta olan Berberîlerin isteklerine harfiyen uyarak, ne Dimaşk'taki halife Süleyman'a ne de Kayrevan'daki Kuzey Afrika genel valisine

6 Haricilik, sözelimi bütün müminlerin "isterse siyahi bir köle olsun," eğer ahlâk ve din yönünden kusursuz olarak biliniyorsa, en üstün mansıba sahip olabileceğini kabul eden eşitlik yanlısı bir inançtır. Haricîler, bütüncül bir ahlâkî sertlikle büyük günah işleyen kimseye mümin denmesini reddederler.

danıştı. Bu, Yarımada'yı fethetmiş olanların yeni vilayetleri bizzat yönetmek ve Dımaşk'a gelir veya vergi göndermemek hususundaki asıl gayelerinin açık bir işaretiydi. Süleyman hemen tepki vermedi ama birkaç ay sonra Kuzey Afrika genel valisi, sert tedbirler almak üzere görevlendirilmiş Hür ismindeki yeni bir valiyle birlikte dört yüz adam gönderdi. Bu tedbir pek de başarılı olmuş görünmüyor zira iki buçuk yıl sonra onun yerine, doğrudan halifenin emriyle Sehm isimli bir komutan vali tayin edildi. Sehm, toprak ve mallar üzerinde çekişen çeşitli fetih grupları arasında uzlaşma sağlamak üzere talimat almıştı. Bu çatışmalara Berberîlerin Kuzey Afrika'da çıkardığı ve neredeyse her zaman İspanya'da da yankı bulan kargaşa da eklenmişti. Sehm, özgürlüklerini garanti ederek Berberîleri ve halifeye giden gelirlerden belli bir pay vermek suretiyle diğerlerini, elinden geldiğince memnun ederek görevinde bir süre başarılı oldu. Ancak bu düzenleme tamamen geçiciydi. "Valiler Dönemi" diye adlandırılan ve Emevîlerin Yarımada'ya varışıyla sona erecek olan bu dönem, özellikle çeşitli Müslüman gruplar arasında bitmeyen çatışmalarla ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasi karmaşayla anılacak.

Pirenelerin Ötesine Seferler

Sehm, yine de ismini tarihe yazdırmayı başardı. Gerçekten de Pirenelerin ötesine sefer başlatan ilk Müslüman komutan oldu. Önceleri, Tarık zamanında Arap müfreze birlikleri Rhône, Avignon ve Lyon'a ulaşmış ancak sonrasında geri çekilmişlerdi. 720 yılına doğru Sehm, daha büyük kuvvetlerle, biraz da abartılı olarak aktarıldığına göre, gerçek bir orduyla Narbonne yönünde Pireneleri aştı. Şehre saldırdı ve zorluk yaşamadan şehri ele geçirdi. Daha sonra Toulouse'a yöneldi ve şehri uzun sürecek bir muhasara altına aldı. Bu zaman zarfında Aquitaine Dükü Eudes gelerek şehri muhasaradan kurtardı. Sehm başta olmak üzere çok sayıda Müslüman öldürüldü. Kuzey Afrika valisine büyük bir öfke duyan İspanya Arapları, içlerinden Gafiri'yi Sehm'in yerine komutan seçtiler. Endülüs'ün bağımsız mı kalacağı yoksa Kuzey Afrika'yla yeniden mi birleşeceği sorusu bir kez daha ortaya çıktı. Yeni çatışmalardan sonra idareci zümre içerisinde Anbese isimli birisi, kendisini vali olarak kabul ettirdi.

Araplar, İspanya'yı fethettikten sonra Pirenelerin ötesindeki toprakları ele geçirmek ve buralara yerleşmek niyeti taşıyor muydu? Müslüman ailelerden müteşekkil kervanların Galya'ya doğru ilerlemesi gibi, böyle bir niyetlerinin olduğunu gösteren bazı işaretler vardı. Ancak kadınlı erkekli Müslüman toplulukların kuzeye doğru bu göçlerinin, izleri sonradan kaybolmuş az sayıdaki ailelerle sınırlı kalmış olması çok daha muhtemeldir. Eğer Müslüman orduları bütün Septimania bölgesini kalıcı bir şekilde fethetmiş olsaydı Müslüman nüfusun buraya yerleştirilmesi sistematik hâle getirilirdi ancak durum böyle olmadı. Arap işgali, Languedoc bölgesiyle sınırlı kaldı ve en fazla kırk yıl kadar sürdü. Muhtemelen Galya'daki Arap akınları, çok zengin olduğu düşünülen şehirleri yağmalama amacıyla gerçekleştirildi ve yine muhtemelen Darü'l-İslam'ı yani İslam'ın hâkim olduğu toprakları genişletmek amacıyla yapılan kutsal savaş; cihattı. Komutan Anbese'nin idare ettiği 725 yılındaki akınlar da başka bir gaye taşııyordu. Pireneleri bu defa daha büyük ve daha iyi düzenlenmiş bir ordu ile geçen Anbese, Narbonne'u, ardından Carcassonne'u ve direnç göstermeden teslim olan Nîmes şehirlerini ele geçirdi. Bu şehre bir garnizon yerleştirdikten sonra kendisi Rhône, ardından Saone, Alpes ve Burgonya üzerine ilerledi. Macon ve Chalon şehirleri düştü, Dijon ve Langres yıkıldı. Yerel derebeyleri itaat altına alan Anbese, özellikle Avignon bölgesinde ribatlar (dinî bir işlevi de olan muhkem ordugâh) inşa etti. 725 yılında Autun alındı ve yağmalandı. Bazı tarihçilere göre Sens ve Luxeuil de aynı akıbete uğradı. Araplar bundan sonra İspanya'nın yolunu tuttular.

Öyleyse Müslümanlar ile Pirenelerin ötesindeki, "Doğu'nun barbarlarına" ne zaman ihtiyaç duysalar cömert davranışlarla karşılaşıp etkilenen, bazı derebeyler arasında ne geçti? 726 ile 730 yılları arasında Berberî komutan Manuza, kızıyla evlendiği Aquitaine Dükü Eudes'le bir tür antlaşma yaptı. Bu acaba Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki savaşları sonlandırma girişimi mi, yoksa yalnızca frenleme girişimi miydi? Ya da hâkimiyeti Galya'nın güneyinden gelen Müslümanlara devretmenin ilk aşaması mıydı? İspanya'nın 725 ile 730 yılları arasındaki bu kaotik zamanında her şey mümkündü.

Poitiers (Puvatya)

Anbese'nin yerine 730 yılında geçen Komutan Gafiki, barış yanlısı ve macera yoksunu bu siyasi durumdan hoşnut değildi şüphesiz. Uzun hazırlıkların ardından, 732 yılında ordusunu Pamplona'da topladı; Roncevaux'da Pireneleri geçip önce Arles'a sonra da dirençle karşılaşmadan ele geçirip yağmalayacağı Bordeaux'ya doğru ilerledi. Onu Dordogne kıyılarında durdurmayı planlayan Eudes yenildi ve ordusu kaçtı. Bunun üzerine Frankların kralı Charles Martel'den, gelip kendisini kurtarmasını istedi. Müslümanlar Tours'a ve Tours Katedrali'nde bulunduğunu öğrendikleri harikulade zenginliklere doğru ilerlerken Charles da onlarla savaşmak için hemen yola koyuldu. İki ordu 732 yılının 25 ile 31 Ekim günleri arasında, Chatellerault'dan Pirenelere giden Roma yolunun yakınlarında, bugün Pirenelere yaklaşık yirmi kilometre mesafedeki Moussais-la-Bataille denilen yerde karşı karşıya geldiler. Yaklaşık bir hafta boyunca süren ön muharebelerin ardından nihai savaş gerçekleşti. Müslümanlar bu savaşı kaybetti; Gafiki öldürüldü ve hayatta kalanlar İspanya'ya kaçtılar.⁷

Tam olarak ne olmuştu? Neden Müslüman ordusu savaşta usta ve bu kadar kalabalık iken böylesi bir yenilgi yaşadı? Gerçeğe en yakın açıklamalardan biri, Müslümanların kendi karargâhlarından bu kadar uzaklaşmış olmasında yatar.⁸ Ayrıca ailelerini de yanlarında getiren Berberîler Müslüman ordusunun büyük kısmını oluşturunuyordu ve

7 Arap tarihçiler, Arap fatihlerin başarısızlıklarını da başarıları gibi her zaman büyük bir dürüstlikle anlatsalar da Poitiers (Puvatya) Savaşı'na Batılı tarihçilere göre çok daha az önem atfederler. Kuzey Afrika ve İspanya'nın fethini anlatan tarihçi İbnü'l-Hakem [İbn Abdülhakem] (803-871), bu savaşa sadece birkaç cümle ayırmıştır. Ne Taberî ne de Endülüslü Müslümanların büyük tarihçisi İbnü'l-Kütiyye, Poitiers'den bahseder. Buna karşın tarihçiler, Arapların Konstantinopolis önündeki başarısızlıklarını sayfalarca anlatırlar. Bu başarısızlığın sonuçları elbette Arapların batıdaki başarısızlığından çok daha ağır oldu. Arapların Konstantinopolis üzerine seferleri hakkında büyük bir ilgi varken batıya seferlere dair neredeyse hiçbir ilgi yoktur.

8 Müslüman orduları tarih boyunca birçok defa, iletişim hatlarını çok açacak şekilde ilerledikleri için yenilgiye uğratılmışlardır; özellikle de Osmanlılar zamanında, 1529 yılında Muhteşem Süleyman Viyana önlerinde başarısız olduğu vakit... Benzer başka örnekler de zikredilebilir; özellikle Abbasiler

bu durum da ordunun manevralarına engel olarak ilerleyişi yavaşlatıyordu. Askerler eşlerini ve çocuklarını koruma kaygısındaydılar. Son çarpışmada Aquitaine dükü, ailelerin toplanmış olduğu karargâha saldırdı ve bu da Müslümanları bozguna uğrattı.

Arap ve Hristiyan tarihçiler tarafından askerî yeteneklerinden övgüyle söz edilen vali Ukbe'nin komuta ettiği ordu, üç yıl sonra yeni bir sefer için Zaragoza'dan ayrıldı. Ukbe, Languedoc bölgesinde, Rhône'a kadar birçok ribatlar inşa ettirdi, Arles'e ve ardından Avignon'a girdi ve buraların zenginliklerine el koydu. Provance'ın büyük bir bölümü Ukbe'nin eline geçti. İşgal edilen küçük şehirlerin arasında özellikle Saint-Paul-Trois-Châteaux ve Donzère zikredilmelidir. Daha sonra Durance Vadisi'ne çıktı. Lyon ve Burgonya'yı ele geçiren Ukbe, Dauphiné Alplerini ve Piémont'u geçti.

Charles Martel'in buna karşılık vermesi gecikmedi. Kardeşi Childebrand ile birlikte Avignon da dâhil pek çok önemli yeri geri aldı. Daha sonra Fransa'nın güneyindeki en önemli üs olan ve böylece Pirenelerdeki Hristiyan direnişinin İspanya'yla bağlantısını kesen Narbonne'a doğru ilerledi. Kurtuba'ya dönen Ukbe, 737 yılında, şehirde kapana kısılan Arap garnizonunu kurtarmak için yardımcı kuvvetler gönderdi. Charles Martel, Ukbe'nin birlikleri daha Narbonne'a varamadan onları yenilgiye uğratmış olmasına rağmen, şehri geri alamadı ve şehir Endülüs Emevileri zamanına kadar, yaklaşık on beş sene daha Müslümanların elinde kaldı.

Müslümanlar Arasındaki Çekişmeler

Emevilerin gelişine kadarki Valiler Dönemi tarihi, Araplar ve Berberilerden oluşan ilk işgalci gruplar ile Dımaşk'taki halifenin gönderdiği Suriyeliler arasındaki çatışmaların uzun ve tekdüze hikâyesinden başka bir şey değildi. Kaysi, Kelbi ve Kuzey Afrikalı kabileler kendi hâkimiyetlerini diğerlerine kabul ettirmek için bir savaş mı veriyordu? Uzak geçmişe kadar dayanan "etnik" çatışmalar,

zamanında Araplar Konstantinopolis'i birçok defa kuşattılar ancak bu kuşatmalar daima sonuçsuz kaldı.

şüphesiz o yıllarda İspanya'nın fatihlerinin içine düştüğü bu sonu gelmez kargaşada önemli bir paya sahipti. Ancak aralarındaki çekişmelerin en önemli sebebi, ülkenin en iyi topraklarına ve en büyük zenginliklerine tek başına sahip olma arzusuuydu! Çekişmeler bazen Dımaşk'taki halifenin veya Kayrevan genel valisinin atadığı, bazen de Endülüs Arapları tarafından seçilen valiler belirlenirken kendini gösterdi. Bu çekişmeler ve ihtiraslar; tarafların birbirleri aleyhine yaptıkları darbeler, irili ufaklı savaşlar, ayaklanmalar, malların ve toprakların ele geçirilmesi şeklinde yıllarca tezahür etti. 740 yılına gelindiğinde gerilim iyice arttı. Kuzey Afrika'da Araplar ile Berberîler arasında yaşanan bu çatışmalar, bazı haklı sebeplerle Berberîlerin, Arapları şikâyet ettiği İspanya'ya kadar taşındı. Zenginliklerini saklayan Berberîler için Arap bir yöneticinin, "yılanlar ve bitlerle dolu kulelere kapatılarak, zincire vurulup işkence edilmeleri" yönünde ağır ceza talimatları verdiği zikredilir. Berberîler, büyük kitleler hâlinde fethetmiş olsalar da fetihten sonraki on yıllar boyunca Araplar tarafından hakir görüldükleri için onlardan hiçbir vali atanmadı. Berberîler, fethettikleri fakat sürekli olarak Araplar tarafından müsadere edilme tehdidi altındaki topraklarını muhafaza etmeyi her şeyden çok istiyorlardı.

İsyan eden ilk Berberîler Galiçya ve Léon'dekiler oldu; burada bütün Arapları sınır dışı ettiler. Ardından ordularıyla güneye doğru ilerleyerek Talavera ve Merida'daki Berberîlerle birleştiler. Daha sonra üç gruba ayrıldılar ve bunlardan ikisi Toledo ve Kurtuba'ya doğru ilerledi. Üçüncü grubun görevi ise boğazdan gelecek destek birliklerinin karaya çıkmasına engel olmaktı. Berberî güçlerinin bu şekilde bölünmesinin en önemli sonucu, Suriyelilere ve Endülüs Araplarına, grup grup savaşıarak rakiplerini dağıtma imkânı vermesiydi. Berberîlerden hayatta kalanlar dağlara kaçtılar. Ülke savaş meydanına her zamankinden daha fazla dönüşmüştü.

Görünen o ki valinin barışı sağlamak için yapabileceği hiçbir şey yoktu. Dımaşk'taki halife, valiyi azletti. Yerine gelen Ebû'l-Hattâr, Emevîler tarafından tayin edilen son vali oldu. Varışından kısa bir süre sonra karışıklıklar Yarımada'nın her tarafında yeniden başla-

dı. İsyandar, uzun müzakerelerin ardından, Yusuf el-Fihri'nin başa geçmesi kabul edildiğinde sona erdi. Yusuf el-Fihri, Yarımada'ya yerleşen ilk Arap kabilelerinden birine mensup bir Müslümandı ve onun seçilmesi, yine Yarımada'ya gelen ilk Suriyelilerden önemli bir kabilenin lideri el-Sumeyl'in onayladığı bir tercihti. Endülü's'ü uzun süre yönetecek olan gerçekte oydu. Abdurrahman'ın elçilerinin Sumeyl'in yanına, Emevi prensinin İspanya'ya geçişini müzakere etmek için geldiği an, İspanya için oldukça önemli bir andı. Abdurrahman, hilafet makamı ellerinden alınmış şanlı ailesi adına, İspanya'nın bütün Müslümanlarını kendi hâkimiyeti altında birleştirmeyi kafasına koymuştu.